Floravaktarna i Skåne Rapporterar

Stor sandlilja i Skåne

Gabrielle Rosquist

Figur 1. Stor sandlilja (*Anthericum liliago*) i full blom på Vitemölla strandbackar. Foto: Gabrielle Rosquist.

> *”Anthericum foliis planis, caule simplicissimo* (*Hort. Ups.* 83), *phalangium non ramosum* (*Lob. Ic.* 48) växte bredevid vägen jämte åkerfälten på Bårestads ägor jämte andra milpålen ifrån Maltesholm. Denna ört har aldrig tillförene inom Sveriges gränsor varit funnen vild växande.”
>
> Ur Carl von Linnés skånska resa 1749

Stor sandlilja har troligen funnits i Sverige i tusentals år, men det var först 1749 som Linné beskrev arten från Bårestad i Skåne under sin skånska resa (Nordstedt 1920). Idag har arten en extremt fragmenterad utbredning i Sverige och finns på de mest avskilda platser i södra Götaland. De skånska sandliljorna växer framförallt i den tillbakaträngda sandstäppen (Figur 1). För att få en överblick över artens tillstånd i Skåne skickades ett antal floravaktare ut under 2014 och 2015 för att besöka alla kända lokaler med arten och där räkna de plantor som fanns kvar.

Beskrivning

Stor sandlilja (*Anthericum liliago* L.) är den största av våra vildväxande sandliljor och den ogrenade blomstjälken kan bli över en halv meter hög (Figur 2). Arten är flerårig och har en kort jordstam. De linjära, gräslika bladen sitter i rosett vid marken och kan kröka sig något och ge ett spindellikt utseende. På danska heter släktet också ”edderkopurt” som översatt blir ”spindelört” på svenska. Blomningen sker under juni månad med vita, doftande blommorna på korta skaft i en gles klase. De sex kalkbladen breder ut sig som en cirka fyra centimeter stor stjärna. Kapseln är spetsigt äggrund (se vidare på Virtuella floran).

Inom släktet *Anthericum* finns i Sverige även liten sandlilja (*Anthericum ramosum* L.), som främst skiljs från stor sandlilja på sin grenade blomställning, sina mindre blommor med hinnkantade stödblad, sin rundade kapsel och senare blomningstid i juli. Det finns även skill-

Figur 2. Stor sandlilja (*Anthericum liliago*) på Vitemölla strandbackar. Foto: Gabrielle Rosquist.

nader på kromosomnivå där liten sandlilja är diploid (2n=32) och stor sandlilja tetraploid (2n=64). I Skåne finns även hybrider mellan arterna som är triploida (2n=48). Arterna kan hybridisera när de väl möts geografiskt och om blomningstiden sammanfaller.

Det latinska artnamnet *liliago* kommer från *Lilium* som är släktnamnet för liljor och *agere* (bära), vilket kan översättas som bärare av liljeblom.

Livsmiljö

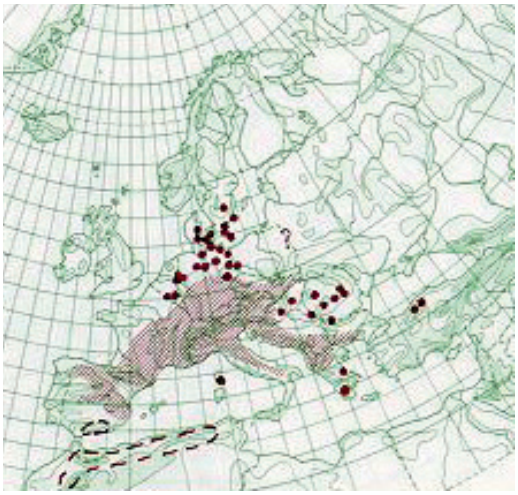
Stor sandlilja förekommer på kalkrikare torra marker, gärna sandiga, i södra Sverige. I Skåne växer stor sandlilja främst på den sällsynta sandstäppen i östra och sydöstra Skåne (Figur 1). Miljön är extremt torr och exponerad för sol och vind. De kalkhaltiga sandjordarna är humusfria och näringsfattiga. Vegetationen är gles och den sandiga jorden bitvis blottlagd, vilket gör det möjligt för nya plantor att etableras från frö. Omrörning av grävande djur och djurtramp eller mänskliga aktiviteter skapar sandblottor och för dessutom kalkhaltig sand upp till ytan. Markerna ska vara öppna eftersom sandliljorna är konkurrenssvaga och känsliga för överskuggning och igenväxning. Naturligt hölls dessa marker öppna i slänter och rasbranter, framförallt i sydvända lägen med hög solinstrålning. Här var även urlakning av kalk obetydlig. När människan införde åkerbruket så var det de lättbrukade sandjordarna som odlades upp först och eftersom dessa jordar var extremt magra så fick de vila under längre perioder. På dessa marker kunde sandstäppens vegetation utvecklas och på så vis fick även stor sandlilja möjlighet att expandera i landskapet.

På Stenshuvud växer stor sandlilja på en solexponerad klippavsats på berget med stäppartad torräng, en växtplats som liknar de som finns i Halland och i Östergötland. På Öland och Gotland är det främst i karstsprickor på alvarmark som sandliljorna hittas. Det är tveksamt hur beroende stor sandlilja är av högt pH-värde i jorden eftersom de på Jylland i Danmark snarare hittas på sura till svagt basiska gräshedar (Hartvig 2015).

Utbredning

Arten är känd från ett 110-tal svenska lokaler med allt ifrån enstaka till tiotusentals reproduktiva individer (se vidare www.artdatabanken.se). Idag finns den kvar på ett 60-tal lokaler i Skåne (Karta 2), en lokal i vardera Halland och Blekinge, två närbelägna lokaler i Östergötland, samt på Öland (ett 40-tal lokaler) och Gotland (5–6 närbelägna lokaler). Flera av de skånska förekomstena är extremt individrika med tusentals individ, där Vitemölla strandbackar kan stoltsera med över 15 000 plantor.

I Norden förkommer stor sandlilja även i Danmark, men är där ännu sällsyntare än i

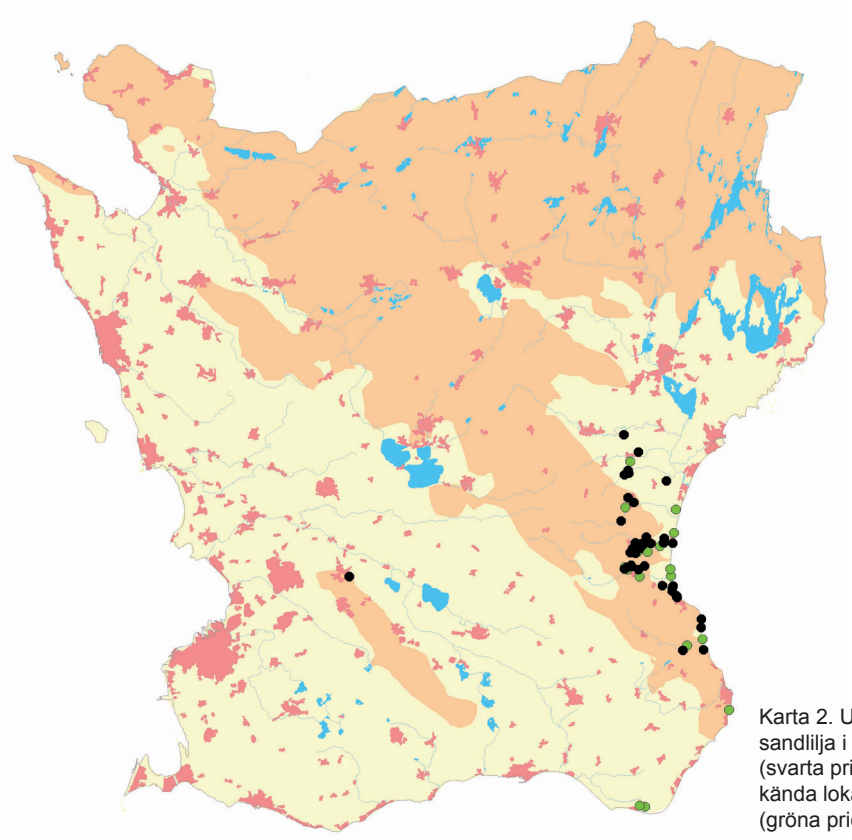

Karta 1. Världsutbredning av stor sandlilja enligt Hultén & Fries (1986).

Sverige med åtta lokaler på centrala Jylland och en nyligen upptäckt lokal på östra Fyn (Hartvig 2015). De svenska och danska förekomsterna är de nordligaste utposterna för arten som har sin huvudutbredning i centrala och södra Europa, med noteringar från Nordafrika och Turkiet (Karta 1). I Centraleuropa finns även diploida varianter av stor sandlilja och på norra Själland visade kromosomstudier att en lokal med misstänkta hybridplantor i själva verket var diploid stor sandlilja (Rosquist 1999). I spanska Sierra Nevada finns ytterligare en diploid art inom släktet, *Anthericum baeticum* Steud.

Floraväkteri i Skåne

Sedan Floraväkteriet startade i slutet av 1980-talet har stor sandlilja noterats eller räknats på de flesta av sina skånska lokaler. För att få en samlad bild över tillståndet för

Karta 2. Utbredning av stor sandlilja i Skåne 2014 och 2015 (svarta prickar), samt tidigare kända lokaler utan återfynd (gröna prickar).

arten genomfördes en systematisk genomgång av alla kända lokaler under 2014 och 2015. Lokalerna delades upp mellan ett antal floraväktare som räknade antal plantor eller skott per lokal. Den enhet som räknades varierar dock mellan lokalerna så är det svårt att se tydliga trender för arten per lokal. Vi kan ändå få en uppfattning av hur talrik arten är, var den har sin tyngdpunkt i landskapet och var den försvunnit (tabell 1; karta 2).

Totalt besöktes 61 lokaler där stor sandlilja är känd sedan tidigare. Av dessa kunde arten hittas på 41 lokaler, vilket innebär att den kan vara borta på en tredjedel av sina lokaler. Ofta vet en floraväktare var individerna står och var man ska leta, men det kan dock inte uteslutas att det är svårt att hitta plantor utan blomställningar om området är igenväxt eller om blomställningar och bladrosetter har betats av. Oavsett så ger det en hint om skötseln är lämplig på en lokal och kan visa på hur det kan komma att gå för arten på den specifika lokalen. Lokaler utan återfynd av arten kan ses över hela det skånska utbredningsområdet. Mest allarmerande är att båda lokalerna nere vid Sandhammaren var tomma, vilket i så fall skulle innebära att det skånska utbredningsområdet minskat en hel del. De senaste noteringarna från området var 2007 då lokalerna hade 3 respektive 50 plantor.

Utanför floraväkteriet noterades för första gången två blommande plantor vid Simrem-ken öster om Trelleborg under 2015. Hur dessa kommit dit är oklart, men det är inte omöjligt att nyetablering skett med hjälp av människan. Stor sandlilja är tillgänglig via frökataloger och plantskolor som trädgårdsväxt och är en lättodlad art. Eftersom arten är självbefruktande (Rosquist 2003) så räcker det med en ensam planta för att den ska etablera en ny lokal i landskapet om övriga förutsättningar stämmer.

Några extremt individrika lokaler:

Vitemölla strandbackar

Vitemölla strandbackar i Simrishamns kommun är Sveriges absoluta centrum för stor sandlilja med runt 16 000 plantor fördelade på tre floraväktarlokaler. Kommer man dit i juni så lyser slänterna vita av sandliljan och sandnejlikorna. Backarna utgörs av en mosaik med den största arealen välutvecklad sandstäpp i landet, kalkfattigare gräshed eller stäppartad torräng. Eftersom området är naturreservat så kan skötseln anpassas efter sandliljans och sandstäppens behov.

Kiviks marknadsplats

Strax söder om Vitemölla fiskeläge ligger Kiviks marknadsplats och här kan 7 100 plantor fördelade på två lokaler ses. Varje år trampas området av tusentals fötter under marknadsdagarna i juli och detta bidrar till stor del med den nödvändiga störningen för att

Tabell 1. Antal lokaler med stor sandlilja som besöktes per kommun under åren 2014 eller 2015, samt antalet noterade plantor eller skott.

Kommun	Antal lokaler	Antal församlingar	Antal lokaler 2014/2015	Antal plantor/ skott*
Kristianstad	29	8	22	2 990
Simrishamn	19	5	13	23 292
Tomelilla	10	1	4	573
Ystad	2	1	0	0
Lund	1	1	1	50
Summa	**61**	**16**	**40**	**26 905**

* summering av både plantor och skott, eftersom det varierar vilken enhet som räknats på en lokal.

hålla området öppet. Dock växer slänterna igen med gräs och sly, men eftersom området ingår i Natura-2000-nätverket finns resurser att åtgärda området där inte marknadsbesökarna hinner med.

Området Brösarp till Maglehem

Stor sandlilja förekommer även i stora mängder på de sandiga markerna längs Verkeåns dalgång vid Brösarp, norrut över Drakamöllan till Maglehem. I området ligger nästan 30 lokaler som floraväktas med sammanlagt över 2 500 noterade plantor. Det är framförallt i fläckar med sandstäpp som sandliljorna hittas och dessa fläckar kommer förhoppningsvis att bli fler när området restaureras inom EU-projektet Sand Life.

Viks fiskehamn

Norrut från fiskehamnen i Vik söder om Stenshuvud i Simrishamns kommun växer 960 plantor av sandliljan på en sandig grässlänt längs havet. Den torra strandheden är obetad med spridda buskar och träd.

Hot

Stor sandlilja rödlistades 2000 som nära hotad (NT), men har i de tre senaste versionerna av rödlistan klassificerats som starkt hotad (EN) (www.artdatabanken.se). Detta beror delvis på att artens utbredningsområde är starkt fragmenterad i landet. Ytterligare en starkt bidragande orsak är att artens primära livsmiljö i Skåne, sandstäppen, i sin tur har minskat drastiskt sedan mitten av 1900-talet. Minskad omrörning i sandstäppen leder till att grässvålen tillsammans med mossor och lavar sluter sig. Bete i sig är en förutsättning för att hålla många marker öppna, men stimulerar samtidigt grästillväxten. Sandstäppen övergår då i gräshed eller torräng beroende på kalkhalten i marken. Sandliljor betas dessutom gärna av både får och kor. Utebliven hävd leder däremot till fortsatt igenväxning och oönskad vegetation, såsom knylhavre, kan etablera sig. Stor sandlilja är fridlyst i hela landet eftersom den har plockats och framförallt grävts upp

Sammanfattningsvis kan sägas att hoten mot stor sandlilja främst utgörs av igenväxning, men även igenplantering, ökad näringsbelastning och exploatering har betydelse. Eftersom stor sandlilja är perenn och till viss del långlivad där den väl fått fäste kan plantor stå kvar länge efter igenväxning och skogsplantering. Det är inte ovanlig att sandliljor kan hittas inne i tallskogar. På så vis kan plantor finnas kvar länge på en igenväxt mark, men någon nyetablering genom frö kommer inte att ske.

Hur ska vi kunna gynna stor sandlilja?

Det bästa sättet att gynna stor sandlilja i Skåne är att förbättra den skånska sandstäppen där arten har sin huvudförekomst. Dessa marker bör hållas öppna, fria från träd och buskar. Aktiv omrörning behövs så att bar sand med kalk kommer upp till markytan och kan värmas upp av solen. Detta gynnar inte bara sandliljorna utan även de växter, djur och svampar som är unika för sandstäppen. Samtidigt som markerna måste skötas eller användas så att de inte växer igen, så behöver betet modifieras så att sandliljorna inte betas av innan frösättning. Sedan 2015 finns ett *Åtgärdsprogram för sandstäpp* från Naturvårdsverket som är vägledande för hur sandstäppen och dess arter bäst gynnas (Naturvårdsverket i tryck). Många av lokalerna ligger inom skyddade område, vilket gör det möjligt att anpassa både brukandet och skötseln så att dessa gynnar sandliljorna och deras habitat. Sist så är en fortsatt övervakning av stor sandlilja i Skåne av stor betydelse för att se om vi är på rätt väg med skötseln av artens miljöer.

Referenser

Hartvig, P. (ed.). 2015. Atlas Flora Danica. Gyldendal, Köpenhamn.

Hultén, E. & Fries, M. 1986. Atlas of North European vascular plants: north of the Tropic of Cancer I-III. – Koeltz Scientific Books, Königstein.

Linné, C. von 1751. Carl Linnæi skånska resa år 1749.

Nordstedt, O. 1920. Prima loca plantarum suecicarum. Första litteraturuppgift om de i Sverige funna vilda eller förvildade kärlväxterna. – Bilaga till Botaniska Notiser 1920: 1–95.

Rosquist, G. 1999. Genetic variation, polyploidy and hybridization in Scandinavian *Anthericum ramosum* and *A. liliago* (Anthericaceae). http://lup.lub.lu.se/record/39700.

Rosquist, G. 2003. Reproductive biology in diploid *Anthericum ramosum* and tetraploid *A. liliago* (Anthericaeae). Oikos 92(1): 143–152.

Elektroniska referenser

Artdatabanken, SLU www.artdatabanken.se

Artportalen, SLU www.artportalen.se

Virtuella floran, Nordiska riksmuseet www.linnaeus.nrm.se/flora

Författarens E-post:
Gabrielle.Rosquist@lansstyrelsen.se

Figur 3. Stor sandlilja (*Anthericum liliago*) på Vitemölla strandbackar. Foto: Gabrielle Rosquist.